

Περιεχόμενα

Οι συγγραφείς του τόμου	9
Εισαγωγή	11

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Παιδιά με ειδικές ανάγκες: Χαρακτηριστικά και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις

Εκπαιδευτική αντιμετώπιση μαθησιακών δυσκολιών: Ο ρόλος του σχολείου και της οικογένειας	19
ΑΣΗΜΙΝΑ ΤΣΙΜΠΙΔΑΚΗ	

Συγκριτική μελέτη της αναγνωστικής ικανότητας τυφλών μαθητών Α' Δημοτικού	47
ΟΥΡΑΝΙΑ ΧΙΟΥΡΕΑ	

Η ενίσχυση των δεξιοτήτων ακρόασης λόγου κωφών παιδιών με κοχλιακό εμφύτευμα μέσα από μια παιδοκεντρική, παρεμβατική δόμηση του εκπαιδευτικού προγράμματος: Σχεδιασμός και δράσεις πιλοτικού προγράμματος	63
ΑΡΕΤΗ ΟΚΑΛΙΔΟΥ	

Μαθητές με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα: Εκπαίδευση - παρέμβαση	91
ΑΣΗΜΙΝΑ ΡΑΛΛΗ	

Συγκριτική διερεύνηση της γλωσσικής συμπεριφοράς παιδιών με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα και Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές: Συμπεράσματα για την έγκαιρη διάγνωση και αντιμετώπιση	117
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΠΑΗΛΙΟΥ	

Σχολικός εκφοβισμός: Το προφίλ του μαθητή-θύτη	137
ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗ, ΓΙΩΤΑ ΞΑΝΘΑΚΟΥ	

Σύγχρονες παιδαγωγικές και διδακτικές προσεγγίσεις στην εκπαίδευση χαρισματικών παιδιών	151
ΚΑΦΕΝΙΑ ΜΠΟΤΣΟΓΛΟΥ	

Οι κινητικές αναπηρίες κατά τη σχολική ηλικία	167
ΑΝΝΑ ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ	

Παιδιά με πολλαπλές ειδικές ανάγκες: Η πρόσβαση στην εκπαίδευση	189
ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΣ, ΕΛΕΝΗ ΤΡΑΓΟΥΛΙΑ, ΜΑΡΙΑ ΚΑΪΛΑ	

ΕΝΟΤΗΤΑ 2**Παιδιά με ειδικές ανάγκες: Διδασκαλία, μάθηση και συνεκπαίδευση**

Μεταβάλλοντας τις στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στην ένταξη: Από την ιδεολογία της αυθεντίας στην αυθεντική εφαρμογή της συνεκπαίδευσης 211

ΗΛΙΑΣ ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑ ΔΙΑΛΕΚΤΑΚΗ

Η αλληλεπιδραστική προσέγγιση της διδασκαλίας και μάθησης για μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες 231

ΕΛΕΝΗ ΤΡΑΓΟΥΛΙΑ, ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΣ

Η πολυαισθητηριακή προσέγγιση του προγράμματος διδασκαλίας και μάθησης: Μια βασική ενταξιακή προσέγγιση 249

ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΣ

Νέες Τεχνολογίες και ένταξη: Προσβασιμότητα και περιορισμοί 269

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΟΥΤΣΚΟΥ

Αντιλήψεις αδιόριστων φιλολόγων εκπαιδευτικών για τις γνώσεις τους σε θεματικές περιοχές της ειδικής εκπαίδευσης πριν από και μετά την υλοποίηση ετήσιου επιμορφωτικού σεμιναρίου κατάρτισης 283

ΟΛΓΑ ΗΜΕΛΛΟΥ, ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΧΑΡΟΥΠΙΑΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 3**Παιδιά με ειδικές ανάγκες: Θεραπευτικές προσεγγίσεις**

Παιδί και έφηβος με «καταθλιπτικά συμπτώματα»: Κλινική εικόνα, ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά και στρατηγικές παρέμβασης σε μία ενταξιακή ψυχοπαιδαγωγική 313

ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΡΚΟΥΤΑΣ

Αρχές ψυχοδυναμικής μουσικοθεραπείας στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής 339

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ζητήματα ψυχικής υγείας στη νοητική υστέρηση 365

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΙΑΠΕΡΑΣ

Υποστηρικτική τεχνολογία και εργοθεραπεία 379

ΕΙΡΗΝΗ ΜΑΛΑΜΑΤΙΔΟΥ, ΜΑΡΙΑ ΣΗΦΑΚΗ

Το ανθρώπινο έργο και η επιστήμη έργου στην προαγωγή της υγείας 401

ΙΩΑΝΝΑ ΤΖΟΝΙΧΑΚΗ

Βιογραφικά επιμελητών έκδοσης 416

Εισαγωγή

Η ειδική αγωγή βρίσκεται σήμερα σε ένα κρίσιμο μεταίχμιο. Σε μια προσπάθεια προσδιορισμού της ταυτότητάς της ανάμεσα στο «ειδικό» και το «ενταξιακό», ως αναπόσπαστο κομμάτι της γενικής εκπαίδευσης, αποτελεί καθετί το εξειδικευμένο, διαφοροποιημένο ή πρόσθετο που προσφέρεται στο παιδί και παρέχεται για μεγάλα ή μικρά χρονικά διαστήματα. Παράλληλα, απώτερος στόχος της παραμένει η εκπαίδευση σε –όσο το δυνατόν– λιγότερο περιοριστικό περιβάλλον. Σε ένα περιβάλλον όπου προωθούνται η συνεκπαίδευση, η αποδοχή και ο σεβασμός όλων εκείνων των παιδιών που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο διαφέρουν σε επίπεδο μάθησης, συναισθήματος, συμπεριφοράς και εξωτερικής εμφάνισης.

Η ειδική αγωγή καλείται σήμερα να αφομοιώσει δημιουργικά τα επιστημονικά ευρήματα συγγενών επιστημών, όπως η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η ιατρική, οι νέες τεχνολογίες και εν γένει η ολιστική προσέγγιση. Είναι κοινά αποδεκτό ότι η διάγνωση, ο σχεδιασμός και η παρέμβαση στον χώρο της ειδικής αγωγής θα πρέπει να γίνονται από ομάδες ειδικών μέσα από διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις, και όχι από μεμονωμένα άτομα. Καμία ειδικότητα από μόνη της δεν διαθέτει τις γνώσεις και τα μέσα για να εκπαιδεύσει τα παιδιά με διαφορετικές ανάγκες. Η συνεργασία επιστημόνων διαφορετικών ειδικοτήτων είναι απαραίτητη και η εκπαίδευση όλων των εμπλεκομένων στη διεπιστημονική συνεργασία προβάλλει ως επιτακτική ανάγκη. Άλλωστε, η ανάγκη για διεπιστημονική συνεργασία με στόχο τη βελτίωση της εκπαίδευσης των παιδιών με ειδικές ανάγκες αντικατοπτρίζεται στη διεθνή νομοθεσία, η οποία την ενθαρρύνει ή και την επιβάλλει.

Τόσο η ανάγκη για διεπιστημονική προσέγγιση και συνεργασία όσο και η σύγχρονη τάση της ένταξης έχουν δώσει νέες διαστάσεις στη φιλοσοφία και στον σκοπό της ειδικής αγωγής. Αναμφίβολα στη χώρα μας η θεσμοθέτηση και ανάπτυξη των παραπάνω πρακτικών φαίνεται να αντιμετωπίζει σημαντικά εμπόδια, όχι μόνο στο επίπεδο της εκπαιδευτικής πολιτικής, αλλά και της καθημερινής εκπαιδευτικής πρακτικής. Η ανάγκη μιας εκπαιδευτικής πολιτικής με στό-

χο την αλλαγή του περιβάλλοντος του σχολείου, φυσικού, εκπαιδευτικού και ανθρώπινου, θα βελτώνει την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Τέτοιες αλλαγές αφορούν, μεταξύ άλλων, μια διαφορετική διαμόρφωση των σχολικών κτηρίων, νέα αναλυτικά προγράμματα προσαρμοσμένα σε μαθητές με διαφορετικές ανάγκες, επιμόρφωση εκπαιδευτικών στις πρακτικές της ειδικής και ενταξιακής εκπαίδευσης, αλλά και στην αύξηση του προσωπικού του σχολείου της γενικής εκπαίδευσης με την πρόσληψη επαγγελματιών διαφορετικών ειδικοτήτων (π.χ. σχολικών ψυχολόγων, εργοθεραπευτών, λογοπεδικών, φυσικοθεραπευτών, σχολικών νοσοκόμων και βοηθητικού προσωπικού), η γνώση των οποίων είναι απαραίτητη για την εκπαίδευση παιδιών με διαφορές στη μάθηση και στη συμπεριφορά.

Στις θεματικές αυτού του βιβλίου συνέβαλαν επιστήμονες διαφορετικών ειδικοτήτων από τον χώρο της εκπαίδευσης, της ψυχολογίας και της υγείας, με κοινό σημείο αναφοράς τους το παιδί με διαφορές στη μάθηση και στη συμπεριφορά. Οι συγγραφείς προέρχονται από όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης των παιδιών με ειδικές ανάγκες – από την προσχολική μέχρι την τριτοβάθμια –, προσδίδοντας θεωρητικές αλλά και πρακτικές διαστάσεις στις ενότητες του βιβλίου. Παράλληλα, αποτελούν μια πολυεπιστημονική ομάδα ανθρώπων που απαρτίζεται από εν ενεργεία εκπαιδευτικούς, σχολικούς συμβούλους, πανεπιστημιακούς, ψυχολόγους και θεραπευτές.

Στόχος του βιβλίου είναι να συμβάλει στην κατανόηση των παραμέτρων που αφορούν την εκπαίδευση και τη συμπεριφορά των παιδιών με ειδικές ανάγκες μέσα από μια πολυπρισματική διάσταση, και συνεπακόλουθα να συνεισφέρει στη βελτίωσή τους. Τα επιμέρους άρθρα του βιβλίου καλύπτουν θέματα θεωρητικού, ερευνητικού αλλά και πρακτικού ενδιαφέροντος που σχετίζονται με την εκπαίδευση, τη συνεκπαίδευση και τη θεραπεία παιδιών με ειδικές ανάγκες. Το περιεχόμενο του βιβλίου είναι διαρθρωμένο σε 19 κεφάλαια που συνθέτουν τρεις ενότητες.

Η πρώτη ενότητα, υπό τον γενικό τίτλο «Παιδιά με ειδικές ανάγκες: Χαρακτηριστικά και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις», αναφέρεται σε εκπαιδευτικές παρεμβάσεις που αφορούν συγκεκριμένες κατηγορίες ειδικών αναγκών και περιλαμβάνει 9 κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο, η Ασημίνα Τσιμπιδάκη αναφέρεται στον εκπαιδευτικό τρόπο αντιμετώπισης των μαθησιακών δυσκολιών. Πα-

ρουσιάζοντας έναν πρακτικό οδηγό με δραστηριότητες εφαρμόσιμες από τον εκπαιδευτικό και τους γονείς, η συγγραφέας περιγράφει τρόπους αντιμετώπισης των μαθησιακών δυσκολιών στο πλαίσιο της τάξης και της οικογένειας. Το άρθρο ολοκληρώνεται με τον ρόλο της οικογένειας στην αντιμετώπιση των μαθησιακών δυσκολιών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο η Ουρανία Χιουρέα εξετάζει την αναγνωστική ικανότητα των τυφλών μαθητών της Α' Δημοτικού σε σύγκριση με αυτή των βλεπόντων της ίδιας ηλικίας. Η έρευνά της καταδεικνύει ότι τα περισσότερα τυφλά παιδιά όχι μόνο μπορούν να μάθουν να διαβάζουν στα ίδια χρονικά πλαίσια με αυτά των βλεπόντων, αλλά και ότι η αναγνωστική τους ικανότητα παρουσιάζει παρόμοιες επιδόσεις.

Στο τρίτο κεφάλαιο, η Αρετή Οκαλίδου αναφέρεται στο επίκαιρο θέμα της εκπαίδευσης των παιδιών με κοχλιακό εμφύτευμα. Η συγγραφέας περιγράφει τον σχεδιασμό και τις δράσεις ενός πιλοτικού προγράμματος εκπαίδευσης παιδιών με κοχλιακό εμφύτευμα, το οποίο επιδιώκει την ενίσχυση των δεξιοτήτων ακρόασης λόγου των συγκεκριμένων μαθητών. Η επίτευξη του παραπάνω στόχου έγινε μέσα από τον πολυεπιστημονικό σχεδιασμό εξατομικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων 21 μαθητών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. Στο συγκεκριμένο άρθρο παρουσιάζονται τα πρώτα θετικά συμπεράσματα που δόθηκαν από τους επιμορφούμενους εκπαιδευτικούς αναφορικά με τη χρησιμότητα του προγράμματος.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, η Ασημίνα Ράλλη συζητά το συχνά εμφανιζόμενο πρόβλημα της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής με ή χωρίς Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ). Ξεκινώντας από θέματα οριοθέτησης, αιτιολογίας και επιδημιολογίας της διαταραχής, περιγράφει την αναπτυξιακή της πορεία και παρουσιάζει την πολυμεθοδική της διάγνωση. Το άρθρο ολοκληρώνεται με τις πιο συνηθισμένες εκπαιδευτικές και θεραπευτικές παρεμβάσεις που ενδέχεται να βοηθήσουν στη μείωση των συμπτωμάτων της διαταραχής.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, η Χριστίνα Παπαηλιού διερευνά συγκριτικά τη γλωσσική συμπεριφορά παιδιών με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής με Υπερκινητικότητα παιδιών με Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές (ΔΑΔ), και υποστηρίζει ότι η γλωσσική συμπεριφορά τους μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα από τα κριτήρια διάγνωσης των συγκεκριμένων διαταραχών. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, η παραπάνω άποψη μπορεί να συμβάλλει στην έγκαιρη διάγνωση ορισμένων

αναπτυξιακών διαταραχών και στη διαμόρφωση αποτελεσματικότερων προγραμμάτων πρώιμης παρέμβασης.

Στο έκτο κεφάλαιο, η Βικτώρια Κατσιγιάννη και η Γιώτα Ξανθάκου σκιαγραφούν το προφίλ του μαθητή-θύτη μέσα από μια μελέτη περίπτωσης, την οποία και συνδέουν με τα γενικότερα ερευνητικά δεδομένα στην Ελλάδα και διεθνώς. Με βασικά εργαλεία καταγραφής της προσωπικότητας του μαθητή τα ερωτηματολόγια του Achenbach, οι συγγραφείς καταδεικνύουν ότι το προφίλ του μαθητή-θύτη διακρίνεται από παρορμητικότητα, κατάθλιψη, ανάγκη για κυριαρχία, έλλειψη συγκέντρωσης προσοχής αλλά και επιθετική συμπεριφορά.

Στο έβδομο κεφάλαιο, η Καφένια Μπότσογλου περιγράφει τις σύγχρονες παιδαγωγικές και διδακτικές προσεγγίσεις στην εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών που, όπως αναφέρει και η ίδια, παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες διαφορετικές από αυτές των άλλων παιδιών με ειδικές ανάγκες. Η συγγραφέας προσεγγίζει την έννοια της χαρισματικότητας αναλύοντας τα βασικά χαρακτηριστικά των παιδιών αυτών και τους τρόπους ανίχνευσής τους. Το άρθρο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των βασικών παιδαγωγικών και διδακτικών προσεγγίσεων που αφορούν την εκπαίδευσή τους.

Στο όγδοο κεφάλαιο, η Άννα Πολεμικού προσεγγίζει θεωρητικά και πρακτικά τη φύση του προβλήματος της κινητικής αναπηρίας, δίνοντας έμφαση σε μια από τις πιο συνηθισμένες αιτίες της, αυτή της εγκεφαλικής παράλυσης. Το άρθρο εστιάζεται στην περιγραφή της κλινικής εικόνας του παιδιού με εγκεφαλική παράλυση, την αιτιοπαθογένεση και την ταξινόμηση των διαγνωστικών κριτηρίων της αναπηρίας, καθώς και τα συνοδά προβλήματά της. Τέλος, παρουσιάζονται τα βασικά εκπαιδευτικά προγράμματα που μπορούν να εφαρμοστούν σε παιδιά με εγκεφαλική παράλυση.

Στο ένατο και τελευταίο κεφάλαιο της πρώτης ενότητας, ο Βασίλης Στρογγυλός, η Ελένη Τραγουλιά και η Μαρία Καίλα αναλύουν το διαχρονικό θέμα της δυσκολίας πρόσβασης των παιδιών με πολλαπλές ειδικές ανάγκες στην εκπαίδευση. Μέσα από πέντε βασικά ερωτήματα που αφορούν θέματα ταυτότητας, κοινωνικής θέσης αλλά και μάθησης, οι συγγραφείς αναλύουν τις δυσκολίες αποδοχής και πρόσβασης των παιδιών με πολλαπλές ειδικές ανάγκες στο σχολείο, προτείνοντας τρόπους διαχείρισης της συγκεκριμένης δυσκολίας.

Η δεύτερη ενότητα υπό τον τίτλο «Παιδιά με ειδικές ανάγκες: Διδασκαλία, μάθηση και συνεκπαίδευση» αναφέρεται σε εκπαιδευτι-

κές προσεγγίσεις που αγγίζουν όλο το φάσμα των ειδικών αναγκών και περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια.

Στο δέκατο κεφάλαιο, ο Ηλίας Αβραμίδης και η Κωνσταντία Διαλεκτάκη συζητούν το θέμα των στάσεων αναφορικά με την ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο σχολείο της γενικής εκπαίδευσης, υποστηρίζοντας ότι η μεταβολή των στάσεων καθορίζεται κυρίως από τις εμπειρίες των εκπαιδευτικών από προγράμματα συνεκπαίδευσης. Αναλύονται οι στάσεις των Ελλήνων εκπαιδευτικών σε σχέση με το σύστημα που τις παράγει και το άρθρο ολοκληρώνεται με προτάσεις που αφορούν την παροχή προγραμμάτων μετεκπαίδευσης και την αναμόρφωση της λειτουργίας των σχολικών μονάδων με στόχο την αλλαγή των κυρίαρχων στάσεων.

Στο ενδέκατο κεφάλαιο, η Ελένη Τραγουλιά και ο Βασίλης Στρογγυλός περιγράφουν την αλληλεπιδραστική προσέγγιση στη διδασκαλία και μάθηση των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Μέσα από την παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου της συγκεκριμένης προσέγγισης αλλά και παραδειγμάτων καθημερινής εκπαιδευτικής πρακτικής, οι συγγραφείς αναλύουν τον ρόλο και τη χρησιμότητά της στην εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Στο δωδέκατο κεφάλαιο, ο Βασίλης Στρογγυλός παρουσιάζει την πολυαισθητηριακή προσέγγιση του προγράμματος διδασκαλίας και μάθησης. Περιγράφονται η διαφοροποίηση της διδασκαλίας με βάση τη συγκεκριμένη προσέγγιση, τα εκπαιδευτικά εργαλεία που είναι απαραίτητα για την εφαρμογή της και ο τρόπος υποστήριξής της από τις νέες τεχνολογίες. Ο συγγραφέας διατυπώνει την άποψη ότι η εφαρμογή του παραπάνω προγράμματος στην εκπαίδευση των παιδιών με σοβαρές δυσκολίες μάθησης αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ένταξή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο, η Ευαγγελία Μπούτσκου περιγράφει τον σκοπό της αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Αναγνωρίζοντας ότι οι νέες τεχνολογίες δεν αποτελούν πανάκεια, ούτε συνεισφέρουν στην επίλυση όλων των προβλημάτων των παιδιών με ειδικές ανάγκες, η συγγραφέας αναλύει τους λόγους για τους οποίους οι νέες τεχνολογίες μπορούν να λειτουργήσουν ενταξιακά, αλλά και αποενταξιακά, δημιουργώντας νέου τύπου διακρίσεις και αποκλεισμούς.

Στο δέκατο τέταρτο κεφάλαιο, η Όλγα Ημέλλου και ο Αριστείδης Χαρούπιας παρουσιάζουν ορισμένα ερευνητικά αποτελέσματα ανα-

φορικά με τις αντιλήψεις αδιόριστων φιλολόγων για τις γνώσεις που κατέχουν σε θεματικές περιοχές της ειδικής εκπαίδευσης πριν και μετά την υλοποίηση σχετικού επιμορφωτικού σεμιναρίου. Οι συγγραφείς κατέγραψαν θετικές αλλαγές στις αντιλήψεις των αδιόριστων φιλολόγων αναφορικά με τις γενικές γνώσεις που κατέχουν στο πεδίο της ειδικής αγωγής, αλλά και στην κατάρτιση, αξιολόγηση και υλοποίηση ενός εξατομικευμένου προγράμματος μαθητή με δυσκολίες μάθησης, μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος κατάρτισης.

Η τρίτη ενότητα που βιβλίου εμπεριέχει άρθρα που αφορούν θεραπευτικές κυρίως προσεγγίσεις οι οποίες λειτουργούν βοηθητικά και συνδυαστικά με την εκπαίδευση που δέχονται τα παιδιά στο σχολείο.

Στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο, ο Ηλίας Κουρκούτας παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά των παιδιών και των εφήβων που ανήκουν στο ευρύτερο φάσμα των καταθλιπτικών διαταραχών. Η παρουσίαση των παραπάνω χαρακτηριστικών συνδέεται με το πλαίσιο της τάξης και του σχολείου, καθώς και με τον ρόλο του εκπαιδευτικού προς όφελος της ένταξης των συγκεκριμένων μαθητών.

Στο δέκατο έκτο κεφάλαιο, η Ευαγγελία Παπανικολάου περιγράφει τις αρχές της ψυχοδυναμικής μουσικοθεραπείας στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής, βασιζόμενη στον κλινικό αυτοσχεδιασμό και στις αρχές της ψυχοδυναμικής/ψυχαναλυτικής θεωρίας. Στο άρθρο καταδεικνύεται η σχέση η οποία αναπτύσσεται μεταξύ θεραπευόμενου και θεραπευτή μέσω του μουσικού/κλινικού αυτοσχεδιασμού, που παρέχει τη δυνατότητα εναλλακτικής επικοινωνίας σε άτομα με περιορισμένη λεκτική επικοινωνία.

Στο δέκατο έβδομο κεφάλαιο, ο Παναγιώτης Σιαπέρας αναφέρεται στα προβλήματα ψυχικής υγείας που ενδέχεται να εμφανιστούν στα άτομα με νοητική καθυστέρηση. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τα εργαλεία που συμβάλλουν στη διάγνωση μιας πιθανής ψυχικής διαταραχής σε άτομα με νοητική καθυστέρηση, καθώς και τους τρόπους παρέμβασης για τη μείωση των συμπτωμάτων με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του συγκεκριμένου πληθυσμού.

Στο δέκατο όγδοο κεφάλαιο, η Ειρήνη Μαλαματίδου και η Μαρία Σηφάκη περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο οι εργοθεραπευτές χρησιμοποιούν την υποστηρικτική τεχνολογία για την αντιμετώπιση των ατόμων με αναπηρία. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η σωστή χρήση της υποστηρικτικής τεχνολογίας μειώνει τις αδυναμίες και τους περιορισμούς των ατόμων με αναπηρία, αυξάνει

την ανεξαρτησία τους και βελτιώνει συνεπακόλουθα την ποιότητα ζωής τους.

Στο δέκατο ένατο κεφάλαιο, η Ιωάννα Τζονιχάκη αναφέρεται από τη σκοπιά του εργοθεραπευτή στο ανθρώπινο έργο, όπως αυτό εξετάζεται από την Αμερικανική Ένωση Εργοθεραπευτών. Η συγγραφέας παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά του έργου και της επιστήμης έργου και αναλύει τη σχέση του με την υγεία αλλά και τις έννοιες νόημα ζωής και ελπίδα ζωής.

Οι επιμελητές του τόμου
Νικήτας Πολεμικός, Μαρία Καϊλα,
Έλενα Θεοδωροπούλου και Βασίλης Στρογγυλός